

Kevod Hamet as Kevod Habriyot Session Three: Kevot Hamet in COVID

Rabbanit Leah Sarna | Drisha Institute for Jewish Education | ט' מרחשון התשפ"א

April 7, 2020 COVID-19 Protocols for Levayahs and Cemeteries

Among the many trying challenges we face in these dire times is the sorrow of isolation from one another, added to the deeper one of personal loss, as we accompany those beloved to us to their resting places.

Just as the current times demand that we now pray and study at home, the way to give honor to the dead during this pandemic is by staying at home. That is what the niftar (departed) would have wanted and what Jewish law, which warns us to be extremely careful to guard our health, demands of us. We therefore must not congregate at funeral homes, shuls, residences, or on city streets to pay our respects to the niftar and their families.

While we honor the departed through proper Jewish burial despite the challenges entailed, we must maintain a balance. We must remain sensitive and committed to serving our bereaved families as fully as possible, while working to ensure their health and safety, along with the health and safety of the funeral home and cemetery staff.

We recognize that the burial may provide the only opportunity for family to say Kaddish and be offered proper nichum aveilim (comforting of the mourners). As such, the following suggested policies and procedures should be followed at the cemetery to minimize the risk of exposure and to ensure the safety of all.

B'virchas kol tuv v'chag kasher v'sameiach,
Rabbi Elchonon Zohn

1. PARTICIPANTS

- a. Crowd size should be limited to the greatest extent possible. A minyan for Kaddish is not required at every levayah. Nevertheless, when requested, a proper minyan for Kaddish at the burial should be accommodated.
- b. Participating relatives should be limited to the surviving spouse, children of the deceased and their spouses, as well as siblings and parents, G-d forbid.
- c. If an experienced chevra kadisha, known to the cemetery, is directly overseeing the kevrach (burial), they should be permitted to do so with adherence to proper safety procedures regarding PPE (Personal Protective Equipment). See #2b, below, for details of safety procedures.

d. In any case, no more than 20 people should be present; this includes all family, chevra kadisha, funeral directors, and clergy. Of course, we must comply with state and federal regulations, taking into account any exemptions they allow for such gatherings.

2. INFECTION CONTROL PROTOCOL

a. All visitors who intend to exit their cars (to carry the aron, shovel, or to recite Kaddish) shall wear masks, and preferably gloves (to be provided by the family or funeral home).

b. Active participation in the carrying of the aron (coffin) or kevrach requires wearing the following PPE, and adherence to the following procedures:

- Face mask
- Disposable gloves
- Protective gown (if available)
- One shovel per individual — no sharing of shovels
- All shovels to be sanitized by those using them before and after use

c. It is recommended that the funeral home direct the family in these procedures and ensure PPE and shovels will be present and procedures adhered to.

3. CROWD CONTROL

a. Any person who is Covid-19 positive or is experiencing symptoms associated with Covid-19, should not be in attendance under any circumstances.

b. All present must remain in their vehicles. In cases where Kaddish is being accommodated, the minyan must remain inside their cars during the recitation of Kaddish, and respond without getting out of their vehicles. Only those saying Kaddish are permitted to leave their vehicles. It is imperative that all present maintain proper social distancing of at least 6 ft. from others. Masks must be utilized, and gloves are strongly recommended.

c. When a chevra kadisha is present, graves should be allowed to be filled by hand shoveling. (See 2b for shoveling procedures.) Cemeteries may request they fill only until the aron is fully covered. At that point there is usually a covering of 3 tefachim (approximately 1ft) over the entire aron. The remaining filling of the kever (grave) may be done by cemetery workers — ideally with shovels rather than by machine, if at all possible.

d. At no time may anyone approach the grave when cemetery workers are present, nor may anyone approach any cemetery worker. Anyone involved in the burial must leave the area of the grave, and must be more than 6 feet away from the grave, before the cemetery workers may be asked to return.

e. All hespedim (eulogies) at the cemetery should be postponed until the current crisis has passed, when proper memorialization of departed loved ones will, be"H, be possible in the presence of all who wish to honor them. Modern technology offers many options for eulogies to be heard or viewed by many.

Thank you for adhering to these protocols and for your understanding and patience during these unprecedented times. We pray for those infected with Covid-19, those caring for the sick, and those ensuring the proper burial of the deceased.

In the merit of protecting ourselves and others, and for the chesed (kindness) and kavod (honor) shown to those who have passed on, all of whom were created in the image of G-d, may we soon see the day when Hashem will permanently wipe the tears from every face.

These guidelines were issued on April 7, 2020,
and will be updated as necessary.

From “NASCK Protocols for Chevras Kadisha”

<https://myemail.constantcontact.com/March-25--2020-Update--COVID-19-Guidelines-for-Chevros-Kadisha.html?soid=1103044049571&aid=pCme5AxyhU>

On a personal note, I must mention that these guidelines are very difficult for me to recommend and distribute. In so many ways, they contradict what I have taught for many years. However, the underlying basis of all we do is *Toras Emes* and *Minhag Yisroel*. Torah requires that we react to special times with special rules:

עת לעשות לה' הפרו תורתך. תהלים קיט:קכו

I believe it is appropriate to feel pained that we are abbreviating procedures that give *kavod* to the *meis*, even though it has become necessary to do so. The feeling of distress on behalf of the *meis* is a form of *kavod hameis* on its own. Moreover, perhaps that pain will reduce the possibility that these temporary changes will decrease our sensitivity to the holy work we are privileged to perform.

Sent out by email on April 28th

הרב פרופ' אברהם שטינברג

מגפת הקורונה תש"פ

17. קבורה

- א. בגלל החשש מפני התפשטות המחלה והדבקה בה התירו הפוסקים שינויים שונים בדיני הקבורה של אנשים שמתו עקב זיהומים ומגיפות, כגון לשפוך על המת סיד, לחטא את הגופה בחומרים כימיים, לקבור בעזרת כלים מכניים וכיו"ב¹⁶⁰.
- ב. בעת מגפת וירוס הקורונה בשנת תש"פ הוחלט על ידי הוועדה לכבוד המת של הרבנות הראשית לישראל שנפטר ממחלת הנגיף הזה לא יעבור טהרה ולא יולבש תכריכים, אלא יעטפו אותו בשני שקי פוליאאתילין שייסגרו באופן הרמטי וכך ייקבר, והמטפלים בקבורתו יתמגנו היטב לפי הכללים הרפואיים למיגון מפני הידבקות במחלה זיהומית¹⁶¹. משרד הבריאות הוציא הנחיות מפורטות כיצד לטפל בנפטר מקורונה מרגע מותו במתקן הרפואי ועד קבורתו. בתחילה היו ההנחיות, כאמור, לעטוף את המת בשני שקי פוליאאתילין סגורים הרמטיים, וכך יובל הנפטר לבית הקברות, וייקבר שם בצורה זו ללא טהרה ותכריכים. אך בהמשך הקים משרד הבריאות 4 מתקנים ייעודיים למתים מקורונה, עם הקפדה יתירה על מיגון אנשי החברה קדישא, והתירו טהרה חיצונית בלבד והלבשה בכריכים. ויש מי שכתב שצריך לקרוע את השקים בזהירות רבה בעת הטמנת המת בקבר, בגלל האיסור לעכב את עיכול הבשר של המת¹⁶².
- ג. לויית המת תיעשה על ידי מספר מצומצם מאד של קרובים מדרגה ראשונה, גם אם הנפטר הוא גדול בישראל.
- ד. בהנחיות לחברה קדישא בעולם צויין שאם נפטר אדם ממחלה ידועה שאין לה קשר לוירוס הזה צריכים לבצע טהרה ולעוטפו בתכריכים, אך בכל מקרה צריכים המטפלים להתמגן כראוי, ולפי הכללים למניעת הידבקות של מחלות זיהומיות¹⁶³.
- ה. במקומות שמספר המתים לי"ע הוא גדול ורב, ויש חשש שישרפו את גופות המתים, מותר להניח לגוי לקבור מת יהודי בשבת. וביום טוב – אף שלא נהגו עוד לקבור מתים ביום טוב ראשון¹⁶⁴, יש מי שכתב שבעת המגפה הקשה הזו מותר לקבור את המת ביום טוב כדינא דגמרא¹⁶⁵, ומותר בתוך התחום, וביום טוב שני אף מחוץ לתחום, ובלבד שילכו ברגל ולא יסעו ברכב, פרט לקברנים או לבני משפחה שמקפידים לקבור בעצמם שאז מותר להם לנסוע ברכב, וביום טוב שני מותר גם לחזור ברכב¹⁶⁶.

ידי שליח, ומאידך גיסא ממטרות מצות ביקור חולים היא לסייע לחולה בפועל, ודבר זה הוא כעין מצוה שבגופו, וגם הצורך להתפלל על החולה יותר בולט אם בא בעצמו ורואה בצרתו. ואמנם מובא בספרים שרבי עקיבא איגר היה שוכר שליחים שיבקרו חולים בשמו (ראה משכיל אל דל (רבי הלל מקלאמי) ח"ד כלל ב פרט א שאלה א; חוט המשולש (מהדורת תשכ"ג) עמ' רח; קרני ראם (רבינוביץ, מהדורת תשנ"ה) עמ' רא; חידושי רעק"א החדשים תשנ"ח נדרים לט ב, והאדר"ת דן בענין זה (ראה מאמרו של ר"י דנדרוביץ, המעין, גליון 200, תשעב, עמ' 147 ואילך).

¹⁶⁰ ראה שו"ת שבות יעקב ח"ב סי' צז; שו"ת ערוגת הבושם (גרינוואלד) ח"ב חיו"ד סי' רנא; פת"ש יו"ד סי' שסג סק"ה; הגר"ש גורן, תחומין, כג, תשס"ג, עמ' 93 ואילך. וראה שו"ת חת"ס חיו"ד סי' שלד, בענין העברת נפטרים מבית קברות ארעי לנפטרים במגפת הכולירע. וראה שו"ת רוח חיים (פאלאגיני) חאו"ח סי' שכה סק"ד אם להתיר קבורה בזמן מגפת כולירע בשבת על ידי גוי. וראה שו"ת אגרות משה חיו"ד סי' נה, בענין קבורה מהירה בשבת של אשה בעת מגפת כולירע. וראה באופן כללי מאמרו של י. וייסינגר, תחומין לו תשע"ו עמ' 234 ואילך.

¹⁶¹ וכבר כתב בעל החכמת אדם בהקדמה להנהגות החברא קדישא שכל ענייני טהרת המת לא מצוינו לזה שורש בגמרא. וראה בס' גשר החיים פ"ט ס"ג אות ד שבזמן מחלה מדבקת אין עושים הטהרה הפנימית.

¹⁶² הלכות קורונה להגר"צ שכטר. וראה שו"ת אגרות משה ח"ג חיו"ד סי' קמג.

¹⁶³ ראש שירותי בריאות הציבור במשרד הבריאות בישראל הוציא הנחיות מפורטות לטיפול בנפטר חשוד או מאומת לתחלואה בנגיף הקורונה ביום כ"א באדר תש"פ (17.3.20).

¹⁶⁴ ראה שו"ת אגרות משה חאו"ח ח"א סי' קכב ענף ד, ושם חאו"ח ח"ג סי' עו. וראה בס' נפש הרב עמ' קפט.

¹⁶⁵ שו"ע או"ח או"ח תקכו ו.

¹⁶⁶ פסקי קורונה של הגר"צ שכטר, פורסם באתר <https://www.kolcorona.com/rav-schachter-official-pesakim>.

דברים יד:א

בְּנִים אַתֶּם לַיהוָה לֹא תִגְדְּדוּ וְלֹא תִשְׂימוּ קַרְתָּה בֵּין עֵינֵיכֶם לְמֵת:

You are children of the LORD your God. You shall not gash yourselves or shave the front of your heads because of the dead.

פניני הלכה משפחה י:ב

לכן למרות שיש מצווה גדולה להתאבל על המת ולכבד את זכרו, אסור להצטער ולהתאבל יותר מדי, וכן צוותה התורה שהמתאבל לא יחבול בעצמו ולא ישרוט את בשרו ולא יתלוש את שערותיו, שכל המתאבל על המת יותר מדי מראה בעצמו שאינו מאמין שה' מנהיג את עולמו בדיון ולטובה

שו"ת מהרי"ל סימן מא

1365-1427, Germany

דמהאי טעמא נמצא בתשובה שאין צריך להתאבל בעידן ריתחא וכן נוהגים בארץ לומברדי"א.

דרכי משה הקצר יורה דעה סימן שעד

1530-1572, Krakow

כתב מהרי"ל בתשובותיו סימן נ' דנמצא בתשובה דאין מתאבלין בעידן ריתחא רצונו לומר בשעת הדבר משום ביעתותא ועיין שם:

שו"ת רב פעלים חלק ג - יורה דעה סימן כח

1834-1909 Bagdad

+בחולי הקולירא לא נתאבלו, אם עבד /עבר/ הזעם תוך שלשים אם צריכין להתאבל או לאו. +שאלה. שנה שאירע בה חולי הקוליר"א /הכולירא/ רח"ל לתקפ"ץ אשר נהגו העם שלא להתאבל משום ביעתותא וכנז' במור"ם בהגה"ה בשם מהרי"ל ז"ל, הנה י"ל כשעבר הזעם בתוך שלשים יום אם צריכין להתאבל או לאו יורינו ושכמ"ה.

תשובה. דבר זה הובא בשו"ת חתם סופר יו"ד סי' שמ"ב ופסק דאם עבר הזעם בתוך שלושים צריך להתאבל, ורק אם אירע רגל בנתיים שהרגל מפסיקו אף על פי שלא נהג אבלות כלל ע"ש, וא"כ למ"ד שצריך להתאבל, ורק מתיר ברגל מפסיקו, ובאותה השנה הנז' בשאלה התחיל החולי מן חצי חודש אב ולא פסק אלא עד חצי תשרי, הרי רגל מפסיקו, ואין צריך להתאבל וכמ"ש הגאון ח"ס ז"ל. מיהו הגאון מהרי"ש ז"ל, בשואל ומשיב קמא ח"א סי' ע"א דעתו להתיר אף על פי שאין הרגל מפסיקו דס"ל כיון שלא חל האבלות בשעתו פטור לגמרי דדמי לקטן שהגדיל דפטרו הרא"ש ז"ל

שו"ת שבות יעקב חלק ב סימן צז

1661-1733 Prague

בשעת הדבר בר מינן בשנת תע"ג לפ"ק שציוו השררה יר"ה היה באחת המקומות שלא יקברו המת בקברות אבותיו שיש בעיר אם לא שישפוך עליו סיד לעכל ובאם לאו יקברם אותו אל אחד היערים במקום שאין ישוב בני אדם איזה מהם עדיף.

תשובה כיוצא בזה שמעתי והוא בתשובת הרשב"א סי' שס"ט שנשאל שם וז"ל מי שצוה בשעת פטירתו שישאו אותו לקברי אבותיו וביום שמת נאנס שהוצרך לקבור שם במקום פטירתו ועכשיו רצו בניו להוליכו אצל קברות אבותיו ומפני שאי אפשר לישא אותו מחמת הפסד הבשר וריחו נודף עד יתעכל הבשר אם מותר ליתן על כל גופו סיד למהר העיכול אי איכא בזיון בכך או לא א"נ משום צער ובענין שאמרו קשה רמה למת כמחט בבשר החי תשובה כל כי הא שעושין לעכל הבשר מהרה כדי לישא אותו למקום שצוה מותר שאין כאן משום בזיון ואין כאן משום צערא שאין בשר המת מרגיש באיזמל וכ"ש בסיד והחנטין קורעין אותו ומוציאין מעיהן ואין כאן לא משום צער ולא משום בזיון וכו' שערב לאדם להיות נקבר אצל אבותיו ע"ש דבריו יותר באורך הרי להדי' והתו' כה"ג כל שהוא לכבודו לקבר בקברי אבותיו וכ"פ בש"ע בי"ד סי' שס"ג אכן גוף התשובה זו דהרשב"א צ"ע דאיך סותר בפשיטות הא דאמרי' קשה רמה למת כמחט בבשר החי ואיך כתב דליכא צער כלל מהא דאמרינן אין בשר המת מרגיש באיזמל הא עכ"פ קשיא אהדדי ומי יימר לדחו' הא מקמא הא דהא האי דקשה רמה למת קראי קא דרש דאך בשרו עליו יכאב אם לא שצ"ל דס"ל להרשב"א דדוקא רמה שבא מעצמו מן השמים איכא צער משא"כ בחתיכת אדם או סיד שנותנין ואפשר לומר דס"ל לרשב"א כהאי דאית' בספר חסידים סימן תתשע"ד דקשה רמה בבשר המת היינו להנשמה שרואה צער גופא שנידון של כך בביזוי אך קשה דאיך נתעלם מהרשב"א דאי' בש"ס בשבת דף י"ג ד"א אין בשר המת מרגיש באיזמל איני והאמר רבי יצחק קשה רמה למת כמחט בבשר החי שנא' וכו' אימא אין בשר המת שבחי מרגיש באיזמל וה"ה בסיד ואיך פסק להפך אלא צ"ל דדעת הרשב"א שבתשובה דאע"ג דאיכא צער לגוף מ"מ משום ניחא וכבודו לקבור בקבורת אבותיו ניחא ליה ומוחל בזה על צערו כאלו אינו מרגיש באיזמל ומה שכתב אין בשר המת מרגיש באיזמל רהיטא לישנא דש"ס נקט אבל עיקר כוונתו משום כבודו מוחל על צער כזה כדמייתא מחנוטים שקורעין ומוציאין מעיהם הרי שטח /שמחל/ לו על זה מפני כבודו וכה"ג מצינו בש"ס בסנהדרין דף מ"ה ע"א אליבא דחכמים דהלכתא כוותיהו דבזיונא דאינש עדיפא ליה מצעריה דגופו ע"ש ועכ"פ זכינן לדין בנדון דידן דעדיף לשפוך עליו סיד ולהיות קבור בשכונות קברו' ולא יקבר ביערים כקבורת חמור בלי שום שמירה שאפשר שהכלבים יחפרו ויסחבוהו וכיוצא בזה כנ"ל פשוט הקטן יעקב.

שו"ת הרשב"א חלק א סימן שסט

1235-1310 Barcelona

לארדה. שאלת ראובן צוה בשעת פטירתו שישאו אותו לקבור אותו אל מקום קברות אבותיו. וביום שמת נאנסו ולא יכלו לישא אותו מיד. והכניסוהו לשעה בקבר מקום פטירתו. ועכשו רצו בניו להוליכו אצל קברות אבותיו. ומפני שאי אפשר לישא אותו מחמת הפסד הבשר וריחו נודף עד שיתעכל הבשר אם מותר ליתן על כל גופו סיד למהר העכול אי איכא בזיון/המת/ בכך או לא? אי נמי משום צער? וכענין שאמרו קשה רמה למת כמחט בבשר חי. ואי נמי אם מותר לטלטלו ממקומו אפילו לישא אותו אצל אבותיו כמו שצוה או לא?

תשובה כל כי האי שעושין לעכל בשרו מהרה כדי לישא אותו למקום שצוה מותר. שאין כאן משום בזיון/המת/. ואין כאן משום צער שאין בשר המת מרגיש באזמל כל שכן בסיד. והחנוטין קורעין אותן ומוציאין מעיהן ואין כאן לא משום צער ולא משום בזיון. ולפנותו ממקומו כדי לקברו במקום שצוה ומקום קברות אבותיו מותר. שלא אמרו שאין מפנין מקבר לקבר ואפילו מבזוי למכובד אלא שלא לצורך לכבוד בעלמא ואף על פי שמפנין אותו מקבר בזוי לקברו במכובד. אבל כענין זה לקברו אצל אבותיו מותר. שערב לו לאדם להיות נקבר אצל אבותיו וכתוב (ברא*שית מ"ט) קברו אותי אל אבותי. ובירושלמי אין מפנין את המת ואת העצמות לא מקבר מכובד לקבר מכובד ולא מקבר בזוי לבזוי ולא מבזוי למכובד ואין צריך לומר מן המכובד לבזוי. ובתוך שלו אפילו מן המכובד לבזוי ערב לאדם בשעה שהוא נינוח אצל אבותיו. וכן בשנתנו מתחלה דעתם לפנותו מותר. ומעשה היה בעירנו באחד שנקבר תוך השכונ' ביום הידוע לנוצרים. שלא יכלו לקבור אותו ליומו בבית הקברות. ואח"כ פנוהו משם לבית הקברות. וכש"כ בנדון שלפנינו שצוה לפני מותו ושנקבר על דעת לפנותו שהוא מותר ומצוה על בניו לקיים דבריו.